

بررسی تطبیقی نحوه برگزاری دوره‌ی دکتری حسابداری در ایران و دانشگاه‌های برتر دنیا

دکتر علی ثقفی

استاد تمام - عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی، ایران

امیر عباس صاحبقرانی^۱ ©

دانشجوی دکتری حسابداری دانشگاه علامه طباطبایی، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۵ اسفند ۱۳۹۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۷ خرداد ۱۳۹۵)

دوره دکتری حسابداری آخرین مقطع تحصیلات آکادمیک حسابداری است که فارغ التحصیلان آن افراد موثری در حرفه‌ی حسابداری خواهند بود و به عنوان جزئی از بدنه‌ی آکادمیک حسابداری به جریان پژوهش‌های آتی در این حوزه شکل خواهند داد. از سوی دیگر در سال‌های اخیر تعداد دانشجویان ورودی به مقطع دکتری افزایش چشمگیری داشته و همزمان تعداد دانشگاه‌های برگزار کننده دوره‌ی دکتری نیز افزایش یافته است، بنابراین برنامه‌ریزی و نظارت مستمر بر نحوه‌ی برگزاری دوره‌ی دکتری حسابداری امری لازم و اجتناب ناپذیر به نظر می‌رسد. بر پایه همین موارد در اواخر سال ۱۳۹۴ برنامه درسی دوره‌ی دکتری حسابداری پس از ۲۳ سال مورد بازنگری قرار گرفته و تغییرات قابل توجهی در نحوه‌ی برگزاری این دوره لحاظ شد، فارغ از میزان آمادگی دانشگاه‌های کشور از لحاظ وجود اساتید متخصص جهت برگزاری دوره دکتری بر اساس الزامات این برنامه، پژوهش حاضر با یک نگرش تطبیقی به بررسی میزان انطباق دوره دکتری حسابداری در ایران و دانشگاه‌های برتر دنیا پرداخته و میزان هم‌سویی برنامه جدید را با آنچه در سطح دنیا در حال برگزاری است، مورد بررسی قرار می‌دهد. در مجموع به نظر می‌رسد برنامه درسی جدید تا حد زیادی محتوای دروس دکتری حسابداری را به آنچه در حال حاضر در دانشگاه‌های برتر دنیا تدریس می‌شود نزدیک کرده و از حیث عنوان دروس و محتوای آن از هماهنگی بالایی برخوردار است.

واژه‌های کلیدی: حرفه‌ی حسابداری، دوره دکتری حسابداری، بررسی تطبیقی

مقدمه

دوره‌ی دکتری بالاترین مقطع تحصیلات عالی در اکثر رشته‌های دانشگاهی منجمه حسابداری به حساب می‌آید و هدف از آن بر اساس اعلام وزارت علوم به عنوان متولی برگزاری دوره‌ی دکتری در کشور "تربیت استاد برای آموزش حسابداری و پژوهشگر برای توسعه دانش حسابداری" اعلام شده است [۵]؛ بنابراین همانگونه که مشاهده می‌شود هدف اصلی از برگزاری دوره دکتری، تربیت نیروی انسانی متخصص است که از یک سو بتواند دانش حسابداری را خوب فرا گرفته و آن را به دانشجویان و سایر متقاضیان در حرفه منتقل نماید و از سوی دیگر با آگاهی از آخرین تحولات علمی در حوزه حسابداری، زمینه را به منظور توسعه پژوهش‌های حسابداری و گسترش مرزهای دانش در این رشته علمی فراهم آورد. در برنامه درسی جدید دوره دکتری حسابداری، اهداف اصلی از برگزاری این دوره به شرح زیر بیان شده است [۵]:

- تقویت مهارت‌های پژوهشی و تحلیلی در دانشجویان دکتری حسابداری
- تربیت مدرس برای آموزش حسابداری، حسابرسی و سایر گرایش‌های مرتبط این رشته
- تربیت پژوهشگران در رشته حسابداری با هدف توسعه ی مبانی علمی و دانش‌افزایی در این دوره
- انتقال دانش و توسعه مبانی و تکنیک‌های حسابداری به منظور پویایی و پایایی اهداف، محتوا و روش‌های موجود در این رشته از دانش بشری

هدف از نگارش این مقاله نیز بررسی کیفیت دوره‌ی دکتری حسابداری در ایران و میزان انطباق دروس دکتری در دستیابی به اهداف عنوان شده می‌باشد، به عبارت دیگر تلاش شده به این نکته پرداخته شود که نحوه‌ی آموزش دانشجویان به چه میزان آنها را آماده می‌سازد تا پس از اتمام دوره‌ی دکتری یا حتی هنگام نگارش رساله، به حل بخشی از چالش‌های فعلی حسابداری کشور کمک کرده و یا با گسترش مرزهای دانش حسابداری، زمینه را برای غنای هر چه بیشتر آن فراهم آورند.

با نگاهی گذرا به آمار دانشجویان و فارغ التحصیلان در مقطع دکتری به خصوص در سالهای اخیر به این نکته پی خواهیم برد که میزان فارغ التحصیلان و دانشجویان مقطع دکتری به سرعت رو به افزایش است و دانشگاه‌های برگزار کننده‌ی مقطع دکتری نیز (به خصوص در سال‌های اخیر) افزایش قابل توجهی داشته که همه‌ی این عوامل نشان‌دهنده‌ی رشد کمی مقطع دکتری در ایران است، برای مثال در دانشگاه آزاد اسلامی تعداد دانشگاه‌های برگزار کننده دوره دکتری حسابداری از ۳ واحد تا سال ۱۳۹۳ به ۳۵ واحد در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است. فارغ از دلایل متولیان برگزاری تحصیلات تکمیلی حسابداری از این افزایش چشمگیر ظرفیت در مقطع دکتری، به نظر می‌رسد آنچه تا حدی مورد غفلت واقع شده رشد کیفی در این مقاطع می‌باشد که مصادیق این رشد کیفی در بخش‌های مختلف حرفه کاملاً مشهود است، برای مثال می‌توان به فرآیند انجام پایان‌نامه اشاره کرد که به جای آنکه هدایت این حجم انبوه پایان‌نامه و دانشجوی مستعد تحقیق به سمت حل مشکلات مالی و حسابداری کشور باشد، صرفاً به اقتباس از یک مقاله‌ی خارجی و استفاده از مدل‌های این مقالات برای گذراندن پایان‌نامه

خلاصه شده است. این مورد و موارد دیگری که به دلیل اطاله‌ی کلام از برشمردن آن صرف نظر می‌شود نشانگر این است که نیازمند توسعه کیفی و هدفگذاری صحیح در مقاطع تحصیلات تکمیلی هستیم، در این میان برنامه درسی جدید دوره دکتری حسابداری از یک سو سرفصل دروس تدریس شده در این مقطع را تا حد زیادی تغییر داده و از سوی دیگر با ارائه منابع پیشنهادی جهت تدریس هر درس، سعی در هماهنگی دانشگاه‌های کشور در آموزش دانشجویان دارد.

در این مقاله دروس پیشنهادی برنامه جدید با دروس تدریس شده در دانشگاه‌های برتر دنیا مقایسه شده و در نهایت وجوه تشابه و افتراق میان آنها بررسی می‌شود، لازم به ذکر است به منظور انتخاب دانشگاه‌های برتر دنیا در زمینه حسابداری به نظام رتبه‌بندی دانشگاه‌ها که توسط نهادهای گوناگونی صورت می‌پذیرد، مراجعه شده و پس از لیست کردن این دانشگاه‌ها، از یک سو شرایط پذیرش دانشجوی دکتری در این دانشگاه‌ها بررسی شده و از سوی دیگر ساختار کلی دوره دکتری حسابداری مورد بررسی قرار گرفته است.

تاریخچه دوره دکتری حسابداری

سابقه‌ی پیدایش دانش حسابداری را به اواخر قرن ۱۴ میلادی نسبت می‌دهند، در این قرن لوکا پاچیولی که از او به عنوان پدر حسابداری یاد می‌شود رساله‌ای را به رشته‌ی تحریر درآورد که اگرچه موضوع آن مربوط به ریاضیات بود اما فصلی را به حسابداری اختصاص داده و برای اولین بار سیستم حسابداری دوطرفه را توصیف و دفاتر اصلی حسابداری را تشریح نمود [۱۳]، پس از آن حسابداری فرآیندی پر فراز و نشیب را طی نمود که از حوصله‌ی بحث حاضر خارج است، آنچه برای ما مهم است سابقه‌ی تحصیلات آکادمیک حسابداری است که به دهه ۱۹۲۰ بر می‌گردد و حسابداری به عنوان یک رشته‌ی مجزای علمی مطرح گردید به عبارت بهتر تا قبل از این زمان حسابداری به عنوان یکی از گرایش‌ها و زیرمجموعه‌های رشته‌های مدیریت و اقتصاد به شمار می‌رفت. استاد ای سی لیتلتون^۱ را می‌توان به عنوان بنیانگذار تحصیلات آکادمیک حسابداری به شمار آورد. لیتلتون بین سالهای ۱۹۱۵ الی ۱۹۵۲ یکی از پیشکسوتان حسابداری در ایالات متحد بود. وی تلاش‌های متعددی را در زمینه توسعه علمی رشته حسابداری، آموزش دانشجویان حسابداری و جهت دادن به جریان تحقیقات حسابداری انجام داد.

آغاز شکل‌گیری تحصیلات تکمیلی رشته حسابداری به دهه ۱۹۲۰ مربوط می‌شود، استاد اسکوریل^۲ که مسئولیت برنامه‌ریزی حسابداری دانشگاه ایلینویز را طی سالیان متمادی برعهده داشت از لیتلتون درخواست کرد که برای اولین بار آموزش حسابداری را در این دانشگاه پایه‌گذاری کند که این برنامه به‌طور موفقیت‌آمیزی در این دانشگاه اجرا شد [۱۴]. در پاییز ۱۹۲۱ اولین گروه دانشجویان در مقطع کارشناسی ارشد ثبت نام شده و در سال ۱۹۲۲ از این دانشگاه فارغ‌التحصیل شدند. در راستای همین

^۱ Ananias Charles Littleton

^۲ H.T. Scorrill

سیاست، برنامه دکتری حسابداری در ایالات متحده برای اولین بار در دانشگاه ایلینویز به اجرا شد و در سال ۱۹۳۹ اولین گروه دانشجویان دکتری موفق به اخذ درجه دکتری حسابداری شدند که این برنامه سالیان متمادی تحت نظارت استاد لیتلتون در این دانشگاه صورت می پذیرفت، بنابراین شاید بتوان گفت که او مهمترین فرد در ارتقای دانشگاهی برنامه دکتری حسابداری در جهان است و رشد مقطع دکتری حسابداری نیز نقش بسزایی در توسعه این دانش به خصوص در زمینه گسترش تحقیقات اثباتی حسابداری داشته است [۳]. همچنین آمریکا نیز به عنوان کشور پیشگام در برگزاری دوره‌ی دکتری است که هم اکنون در حدود ۷۳ دانشگاه در این کشور دوره‌ی دکتری حسابداری را برگزار می‌کنند که این دانشگاه‌ها حدود ۷ درصد مجموع دانشگاه‌های آمریکا را تشکیل می‌دهند [۱۲].

در ایران نیز هم‌اکنون ۱۲ دانشگاه دولتی به علاوه‌ی ۳۵ واحد دانشگاه آزاد اسلامی برگزار کننده‌ی دوره‌ی دکتری هستند که در این میان دانشگاه علامه طباطبایی و دانشگاه تهران به عنوان قدیمی‌ترین دانشگاه‌های برگزار کننده مقطع دکتری در ایران بوده و بیشترین میزان فارغ التحصیلان و دانشجویان دکتری حسابداری را به خود اختصاص داده‌اند.

بررسی برنامه دکتری حسابداری در دانشگاه‌های ایران و جهان

متولی تدوین سرفصل دروس مقاطع مختلف رشته‌های دانشگاهی یعنی شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی، اولین سرفصل دروس دکتری حسابداری را در تاریخ ۱۳۷۲ به تصویب رساند، در این برنامه سرفصل دروس دکتری به دو قسمت دروس عمومی و تخصصی تقسیم‌بندی شده است [۴]، دانشگاه‌ها ابتدا ۳۶ واحد از این دروس را به دانشجویان تدریس می‌کردند که این عدد به دلایل نامعلومی کاهش پیدا نموده و دانشگاه‌ها معمولاً ۱۸ واحد از دروس تخصصی (بدون در نظر گرفتن پایان‌نامه) و ۳ تا ۶ واحد از دروس عمومی را به عنوان پیش‌نیاز برای دانشجویان در نظر می‌گرفتند (البته بر اساس این مصوبه، حداقل ۹ واحد درس پیش‌نیاز و ۱۸ تا ۲۷ واحد از دروس تخصصی می‌بایست گذرانده شود) [۴].

در برنامه جدید دروس در ۳ طبقه دروس جبرانی، اصلی و انتخابی ارائه شده است. دانشجویان دوره دکتری باید ۱۸ واحد درسی شامل ۱۰ واحد درس اصلی و ۸ واحد انتخابی را طی نمایند علاوه بر این، ۶ واحد دروس جبرانی نیز در برنامه جدید جزء دروس پیش‌نیاز در نظر گرفته شده است [۵]، بنابراین همانطور که مشاهده می‌شود تعداد واحدهایی که دانشجویان ملزم به گذراندن آن هستند در ۲ برنامه یکسان است ولی از حیث نوع دروس و تعداد واحدهای آن، تغییرات قابل ملاحظه‌ای بین دو برنامه وجود دارد که به طور مقایسه‌ای در قالب جداول ۱ تا ۴ ارائه می‌شود.

جدول ۱. دروس جبرانی در برنامه درسی قدیم و جدید

دروس جبرانی				
برنامه درسی جدید		برنامه درسی قدیم		ردیف
تعداد واحد	نام درس	تعداد واحد	نام درس	
2	اقتصاد سنجی پیشرفته	۳	روش شناسی تحقیق و نگارش	1
2	تحلیل آماری پیشرفته برای تحقیقات کمی و کیفی	۳	تئوریهای مدیریت و روابط انسانی	2
2	روش تحقیق کیفی	۳	ریاضیات و آمار بازرگانی	3
2	فلسفه علم و روش تحقیق	۳	تئوریها و سیستم های اقتصادی	4
دانشجویان مجاز به انتخاب حداکثر ۶ واحد از دروس بالا هستند		۳	طرز استفاده از کامپیوتر در حسابداری و تصمیم گیری	5
		۳	مدیریت مالی پیشرفته	6
دانشجویان ملزم به انتخاب حداقل ۹ واحد از دروس بالا بودند				

جدول ۲. دروس تخصصی در برنامه درسی قدیم و جدید

دروس تخصصی				
برنامه درسی جدید		برنامه درسی قدیم		ردیف
تعداد واحد	نام درس	تعداد واحد	نام درس	
2	تئوری های پیشرفته در حسابداری مالی	۳	تئوری های حسابداری	۱
2	پژوهش های تجربی حسابداری	۳	سیستم های حسابداری کامپیوتری	۲
2	تئوری ها و پژوهش های حسابداری	۳	حسابرسی سیستم های کامپیوتری	۳
2	تئوری ها و پژوهش ها در	۳	مدیریت اوراق بهادار و سرمایه	۴

دروس تخصصی				
ردیف	برنامه درسی قدیم		برنامه درسی جدید	
	نام درس	تعداد واحد	نام درس	تعداد واحد
	گذاری		حسابداری مدیریت	
۵	تحقیقات تجربی حسابداری	۳	تئوری های مالی و سرمایه گذاری	۲
۶	حسابداری دولتی و بودجه پیشرفته	۳	دانشجویان ملزم به انتخاب تمامی واحدهای ارائه شده هستند	
۷	مقررات حسابداری	۳		
۸	حسابداری بین المللی	۳		
۹	تجزیه و تحلیل سیستم های حسابداری	۳		
۱۰	توسعه عقاید و افکار حسابداری	۳		
۱۱	حسابداری مدیریت و کنترل هزینه	۳		
۱۲	مدیریت و برنامه ریزی و کنترل	۳		
۱۳	بررسی پیشرفت ها و تحقیقات جاری در حسابداری	۳		
۱۴	قوانین مالیاتی بین الملل	۳		
۱۵	بررسی پدیده های جدید در تحقیقات حسابداری	۳		
دانشجویان ملزم به انتخاب ۱۸ واحد از دروس بالا بودند				

جدول ۳. دروس اختیاری در برنامه درسی قدیم و جدید

دروس اختیاری			
برنامه درسی جدید		ردیف	برنامه درسی قدیم
تعداد واحد	نام درس		چنین تفکیکی در برنامه درسی قدیم وجود ندارد
2	اخلاق و مسئولیت اجتماعی	1	
2	اقتصاد سنجی مالی پیشرفته	2	
2	آموزش و یادگیری در حسابداری	3	
2	پژوهش در کنترل های داخلی و ریسک	4	
2	پژوهش های کیفی در حسابداری و حسابرسی	5	
2	توسعه عقاید و افکار حسابداری	6	
2	تئوری های اقتصاد خرد و کلان پیشرفته	7	
2	پژوهش در تصمیم گیری و قضاوت در حسابداری و حسابرسی	8	
2	حسابداری بخش عمومی: نظریه ها، تحولات و پژوهش ها	9	
2	سمینار در ابزارهای مشتقه مالی	10	
2	پژوهش های جاری حسابداری	11	
دانشجویان ملزم به انتخاب ۸ واحد از دروس بالا هستند			

جدول ۴. رساله در برنامه درسی قدیم و جدید

رساله				
برنامه درسی جدید		برنامه درسی قدیم		ردیف
تعداد واحد	نام درس	تعداد واحد	نام درس	
18	رساله دکتری	24	پایان نامه	1

به منظور بررسی تطبیقی، ابتدا دانشگاه‌های طراز اول دنیا در زمینه حسابداری انتخاب شده است، البته نهادهای گوناگونی در دنیا اقدام به رتبه‌بندی دانشگاه‌های برتر دنیا می‌نمایند که از آن جمله می‌توان به

نظام رتبه‌بندی QS [۶]، نظام رتبه‌بندی شانگهای [۲۱]، نظام رتبه‌بندی تایمز و نظام رتبه‌بندی لیدن^۱ اشاره نمود [۲۲]. جدول ۵، دانشگاه‌های برتر دنیا در زمینه‌ی حسابداری و علوم انسانی را از دیدگاه موسسات مذکور نشان می‌دهد:

جدول ۵. دانشگاه‌های برتر دنیا از دید موسسات رتبه‌بندی

بارم	نظام رتبه‌بندی QS	نظام رتبه‌بندی شانگهای	نظام رتبه‌بندی تایمز	نظام رتبه‌بندی لیدن
۱	دانشگاه هاروارد	دانشگاه هاروارد	دانشگاه استنفورد	موسسه تحقیق و فناوری ماساچوست (MIT)
۲	دانشگاه آکسفورد	دانشگاه شیکاگو	دانشگاه هاروارد	دانشگاه شیکاگو
۳	موسسه اقتصاد و علوم سیاسی لندن	موسسه تحقیق و فناوری ماساچوست (MIT)	دانشگاه آکسفورد	دانشگاه استنفورد
۴	دانشگاه کمبریج	دانشگاه استنفورد	دانشگاه کمبریج	دانشگاه هاروارد
۵	دانشگاه استنفورد	دانشگاه کالیفرنیا (UCB)	دانشگاه شیکاگو	دانشگاه پرینستون
۶	موسسه تحقیق و فناوری ماساچوست (MIT)	دانشگاه پرینستون	دانشگاه کالیفرنیا-برکلی	دانشگاه یایل Yale university
۷	دانشگاه تجارت لندن	دانشگاه پنسیلوانیا	دانشگاه یایل Yale university	کالج دارث موث
۸	دانشگاه شیکاگو	دانشگاه نیویورک (NYU)	دانشگاه پرینستون	دانشگاه کالیفرنیا-برکلی
۹	دانشگاه پنسیلوانیا	دانشگاه نورث وست	دانشگاه کالیفرنیا-لس آنجلس	دانشگاه نورث وست
۱۰	دانشگاه کالیفرنیا (UCB)	دانشگاه یایل Yale university	دانشگاه کلمبیا	دانشگاه کالیفرنیا-لس آنجلس
۱۱	دانشگاه نیویورک (NYU)	دانشگاه کالیفرنیا-لس آنجلس	دانشگاه تجارت لندن	دانشگاه پنسیلوانیا

¹ Leiden

بارم	نظام رتبه بندی QS	نظام رتبه بندی شانگهای	نظام رتبه بندی تایمز	نظام رتبه بندی لیدن
۱۲	دانشگاه سنگاپور		دانشگاه تورنتو	دانشگاه نیویورک (NYU)

همانطور که مشاهده می‌شود دانشگاه‌های برتر از نظر موسسات رتبه‌بندی مختلف از پراکندگی کمی برخوردار است، به عبارت بهتر دانشگاه‌های برتر از دید موسسات رتبه‌بندی مختلف تقریباً یکسان است و بعضاً تفاوت‌های موجود به دلیل شاخص‌های مختلف موسسات رتبه‌بندی از حیث مواردی همچون میزان فراهم نمودن امکانات رفاهی و بهداشت عمومی برای دانشجویان، میزان مساحت و امکانات فیزیکی دانشگاه^۱ و... است [۷].

بررسی تطبیقی

با بررسی برنامه‌ی دکتری حسابداری دانشگاه‌های ذکر شده و بررسی آن با برنامه‌ی درسی جدید با نکات قابل تاملی مواجه می‌شویم که ذکر این نکات می‌تواند ما را در ارتقای کیفی برنامه‌ی دکتری داخل یاری بخشد. این نکات در قالب ۳ بخش مطرح می‌شود.

• توجه به ریاضیات

همانطور که بیان گردید تاریخچه حسابداری با رساله‌ی پاپیولی آغاز شد، در واقع رساله‌ی مذکور با موضوع ریاضیات به رشته‌ی تحریر درآمد بود که در آن فصلی به حسابداری اختصاص یافته بود، بنابراین از همان ابتدای شکل‌گیری حسابداری، ارتباط تنگاتنگی بین حسابداری و ریاضیات وجود داشته است که این ارتباط پس از گذشت سالها کماکان باقی بوده و با پیشرفت مباحث حسابداری نمود بیشتری پیدا می‌نماید، با بررسی برنامه‌ی دکتری حسابداری دانشگاه‌های برتر نیز مشاهده می‌شود تمامی این دانشگاه‌ها مباحث ریاضیات عمومی را به عنوان یکی از دروس الزامی پیش‌نیاز در برنامه‌ی خود گنجانده‌اند، برای مثال دانشگاه هاروارد درس تئوری احتمالات و محاسبات توابع چند متغیره^۲ را به عنوان دروس پیش‌نیاز خود اعلام نموده [۱۰]، دانشگاه‌های شیکاگو، پنسیلوانیا، استنفورد، کمبریج و نیویورک نیز ریاضیات به ویژه مباحث مربوط به احتمالات، توابع چند متغیره، ماتریس و روش‌های محاسباتی کمی را جزء دروس عمومی خود قرار داده‌اند [۲۰] که با توجه به ماهیت دروسی که در ترم های آتی دانشجویان ملزم به فراگیری آن هستند متوجه می‌شویم که در اکثر دروس آنها ریاضیات نقش پررنگی را ایفا می‌کند، در برنامه درسی جدید اگرچه به روش‌های کمی و آماری پیشرفته توجه شده اما همچنان به ریاضیات به خصوص مباحث مربوط به توابع و جبر که کاربرد وسیعی در مدل‌سازی کمی دارند توجه چندانی نشده است، جدول ۶ برخی از دروس مرتبط با ریاضیات که در دانشگاه‌های برتر به عنوان پیش‌نیاز تدریس می‌شود را نشان می‌دهد [۲۰].

¹ campus

² Multivariable calculus

جدول ۶. دروس مرتبط با ریاضیات در دانشگاه های برتر

دانشگاه	دانشگاه	دانشگاه	دانشگاه استنفورد	دانشگاه هاروارد
نیویورک	پنسیلوانیا	شیکاگو	جبر خطی و تئوری ماتریس	تئوری احتمالات
تجزیه و تحلیل متغیرها	احتمالات	جبر خطی		
رگرسیون	آمار ریاضی ^۱	آمار و احتمالات	توابع چند متغیره	توابع چند متغیره
	معرفی مدل های آماری خطی ^۲	استنتاج آماری ^۲	تئوری احتمالات	تجزیه و تحلیل سری های زمانی
		تجزیه و تحلیل سری های زمانی	بهینه سازی خطی (سیمپلکس)	

البته توجه به ریاضیات تنها در طول دوره‌ی دکتری مورد توجه قرار نمی‌گیرد بلکه یکی از ملاک‌های گزینش دانشجویان نیز میزان معلومات ریاضی و توانایی محاسباتی آنها است که این امر با گنجاندن نمره‌ی GMAT به عنوان یکی از ملاک‌های گزینش دانشجویان مد نظر قرار گرفته است [۹]، جدول ۷ نمره GMAT مورد نیاز برای پذیرش در برخی از دانشگاه‌های برتر در زمینه‌ی حسابداری را نشان می‌دهد.

جدول ۷. نمره GMAT مورد نیاز جهت پذیرش در دانشگاه های برتر

نام دانشگاه	میانگین نمره GMAT
دانشگاه هاروارد	۷۳۰
استنفورد	> ۷۳۲
موسسه تحقیق و فناوری ماساچوست (MIT)	> ۷۱۳
دانشگاه یایل Yale	> ۷۱۴
دانشگاه نیویورک (NYU)	> ۷۳۸
دانشگاه کمبریج	۶۸۰
دانشگاه کالیفرنیا	۶۸۶
دانشگاه فلوریدا	۶۹۰

¹ Mathematical statistical

² Statistical inference

³ Introduction to linear statistical models

• مدل‌سازی اقتصادی

مدل‌سازی اقتصادی یا همان اقتصادسنجی^۱ دومین و مهمترین شاخصه بررسی تطبیقی میان دروس دکتری داخل و دانشگاه‌های برتر دنیاست، تمام دانشگاه‌های برتر درس اقتصاد سنجی را در سطح مقدماتی و متوسط و در طول یک یا دو ترم در برنامه‌ی درسی خود لحاظ می‌کنند، اما اقتصادسنجی چیست و چرا دانشگاه‌های برتر دنیا چنین تأکیدی روی مدل‌سازی اقتصادی دارند. همانطور که "راینر فریش" در اولین شماره‌ی مجله‌ی معتبر *Econometrica* بیان کرد یکی شدن آمار، اقتصاد و ریاضیات است که اقتصاد سنجی را می‌سازد و هدف از اقتصاد سنجی را به طور کلی می‌توان دادن محتوای تجربی به روابط اقتصادی برای آزمودن نظریه‌های اقتصادی، پیش‌بینی، تصمیم‌گیری و ارزیابی پیشینه‌ی یک سیاستگذاری یا تصمیم دانست [۱۱]. در واقع هدف از گذراندن درس اقتصادسنجی آشنایی دانشجویان با نحوه‌ی مدل‌سازی آماری و پیاده‌کردن فرضیات موجود در ذهن محقق در قالب گزاره‌هایی قابل آزمون بوده که این امر هم به عنوان راهگشایی جهت انجام هر چه بهتر رساله‌ی دکتری است و هم به عنوان راهنمایی جهت انجام تحقیق و پژوهش به صورت کارا تر و با پشتوانه تئوریک و آماری قوی‌تر می‌باشد. بدون شک یکی از دلایل پیشرفت تئوری‌های حسابداری به خصوص در سطح اثباتی، آشنایی محققان با روش‌های مختلف تحقیق تجربی بوده که در این میان اقتصاد سنجی نقشی بی‌بدیل را به منظور باری رساندن پژوهشگر در پیاده‌سازی مدل ذهنی خود در قالب فرضیاتی قابل آزمون و دارای محتوای اطلاعاتی دارد. این نکته در واقع پاشنه آشیل تحقیق و پژوهش حسابداری در ایران است که به دلیل عدم آشنایی محققان با اقتصاد سنجی و نحوه‌ی مدل‌سازی آماری، اکثر پایان‌نامه‌ها و پژوهش‌های انجام شده با تقلید از مدل‌های ارائه شده در مقالات خارجی صورت می‌پذیرد. به عبارت دیگر اساتید ما که هدایت پایان‌نامه‌های دانشجویان را بر عهده دارند، غالباً با اصول و روش‌های مدل‌سازی آماری آشنایی نداشته و به همین دلیل برای انجام پایان‌نامه دانشجویان را به سمت مطالعه‌ی متدولوژی به کار رفته در مقالات خارجی سوق می‌دهند و دانشجویان نیز مدل‌های به کار رفته در این مقالات را به عنوان مدل پایان‌نامه و یا کار پژوهشی خود انتخاب نموده و با جمع‌آوری نمونه مطابق با مدل انتخاب شده، پایان‌نامه خود را به پایان می‌رسانند در صورتی که بدیهی است مدل مورد استفاده در مقالات خارجی طبیعتاً بر اساس الزامات محیطی و شرایط اقتصادی آن کشور طراحی شده و چه بسا آن مدل روایی و پایایی لازم را با توجه به شرایط اقتصادی کشور نداشته باشد که نتیجه آن انباشته شدن صدها پایان‌نامه در کتابخانه دانشگاه‌ها می‌شود که چنانچه موضوع آنها را بررسی نماییم متوجه می‌شویم اکثر آنها مشکلات و مسائل اقتصادی کشور را بررسی نکرده و صرفاً به منظور سلب مسئولیت از دانشجو به منظور انجام پایان‌نامه و فارغ‌التحصیلی صورت پذیرفته، به عبارت دیگر به جای پرداختن به مسائل گوناگونی که جامعه‌ی حسابداری با آن روبروست نوعی مسئله تراشی صورت پذیرفته است. در این میان به دلیل اینکه مسئله مطرح شده و مدل ارائه شده سنخیتی با محیط اقتصادی و حسابداری کشور ندارد، دانشجو در اکثر موارد به دلیل مشکل در جمع‌آوری داده یا تجزیه و تحلیل داده، اقدام به داده‌سازی و دستکاری در نتایج آماری به منظور رسیدن به نتایج دلخواه می‌نماید

¹ Econometric

که متأسفانه به دلیل رشد کمی دانشجویان و تعدد پایان‌نامه‌ها بعضاً از دید اساتید راهنما و حتی داوران نیز پنهان می‌ماند.

یکی از اقدامات با اهمیت به منظور حل این مشکل را می‌توان آموزش دانشجویان دکتری (که در آینده به عنوان اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، مسئولیت هدایت پایان‌نامه دانشجویان را بر عهده خواهند داشت) در زمینه نحوه مدل‌سازی آماری و تبدیل به مسئله کیفی به یک مدل کمی و قابل آزمون دانست. در برنامه درسی جدید به درستی به این موضوع پرداخته شده و درس‌های متعددی از جمله اقتصاد سنجی پیشرفته، تحلیل آماری پیشرفته، روش تحقیق کیفی و... در برنامه درسی دانشجویان گنجانده شده است. در دانشگاه‌های برتر دنیا درس اقتصادسنجی به عنوان یک درس عمومی در طول یک یا دو ترم به دانشجویان ارائه می‌شود که پیش‌نیاز آن گذراندن دروسی همچون ریاضیات عمومی و تئوری احتمالات است.

• حوزه‌ی اقتصاد

اقتصاد سومین حوزه بررسی تطبیقی میان برنامه‌ی دکترای داخل و دانشگاه‌های برتر است، تمامی دانشگاه‌های مورد بررسی بخش قابل توجهی از برنامه دکتری خود را به مسائل اقتصادی اختصاص داده‌اند و حتی دروس تخصصی خود را با نوعی رویکرد اقتصادی ارائه می‌کنند برای مثال می‌توان به درس-هایی همچون آشنایی با تئوری بازی، تئوری حاکمیت شرکتی و... اشاره کرد که پیش‌نیاز این دروس گذراندن واحدهای اقتصاد به ویژه اقتصاد محاسباتی یا مدل‌سازی اقتصادی است که این امر حاکی از تلفیق حسابداری و اقتصاد در مقطع دکتری در دانشگاه‌های برتر می‌باشد. جدول ۸ برخی از دروس مرتبط مستقیم با حوزه‌ی اقتصاد که در دانشگاه‌های برتر ارائه می‌شود را نشان می‌دهد [۱۹] [۲۰].

جدول ۸. دروس مرتبط با اقتصاد در دانشگاه‌های برتر

نام دانشگاه	نام درس
دانشگاه هاروارد	اقتصاد خرد- اقتصاد محاسباتی (کمی)
دانشگاه استنفورد	تئوری اقتصاد خرد- کاربرد اطلاعات اقتصادی در حسابداری
دانشگاه شیکاگو	تئوری‌های اقتصاد
دانشگاه نورث وست	اقتصاد خرد- اقتصاد اطلاعات
دانشگاه پنسیلوانیا	تئوری اقتصاد خرد
دانشگاه کالیفرنیا (UCB)	تئوری‌های اقتصاد- ریاضیات و کاربرد آن در اقتصاد
دانشگاه نیویورک (NYU)	تئوری اقتصاد خرد

علاوه بر دانشگاه‌های ذکر شده که به عنوان نمونه ارائه گردید سایر دانشگاه‌های برتر نیز هر کدام تئوری‌های اقتصاد به ویژه اقتصاد خرد را در سرفصل دروس خود گنجانده‌اند. در برنامه درسی جدید نیز به این موضوع توجه شده و درس "تئوری‌های اقتصاد خرد و کلان" جزء دروس اختیاری لحاظ شده، البته با بررسی برنامه درسی فعلی دانشگاه‌های کشور به نظر می‌رسد اکثر دانشگاه‌های برگزار کننده دوره‌ی دکتری، این نوع دروس را جزء برنامه‌ی درسی خود قرار نمی‌دهند و بیشتر بر حوزه‌ی تئوری‌های تجربی حسابداری متمرکز می‌شوند.

• **دروس تخصصی و چارچوب دوره‌ی دکتری**

در زمینه‌ی دروس تخصصی، برنامه‌ی دکتری دانشگاه‌های داخل و دانشگاه‌های برتر از نظر شکلی تقریباً یکسان بوده و تمرکز روی تحقیقات تجربی حسابداری، آشنایی باتئوری‌های حسابداری و تئوری‌های سرمایه‌گذاری، چارچوب کلی برنامه‌های آنها را تشکیل می‌دهد [۲۰]. البته چنانچه بخواهیم قضاوت بهتری راجع به دروس تخصصی ارائه شده در دانشگاه‌های داخل و دانشگاه‌های برتر داشته باشیم می‌بایست محتوای دروس تدریس شده به صورت تفصیلی مورد بررسی قرار گیرد که این امر با توجه به تعدد دروس در دانشگاه‌های داخل و دانشگاه‌های برتر و تفاوت در منابع تدریس شده در این دانشگاه‌ها امکان پذیر نمی‌باشد و از حوصله‌ی مقاله‌ی حاضر خارج است. جدول ۹ برخی از دروس اصلی تدریس شده در تعدادی از دانشگاه‌های برتر را نشان می‌دهد.

جدول ۹. دروس تخصصی حسابداری در دانشگاه‌های برتر

دانشگاه	دانشگاه	دانشگاه	دانشگاه	دانشگاه
هاروارد	استنفورد	شیکاگو	پنسیلوانیا	نیویورک
تحقیقات تجربی در حسابداری مالی	موضوعات تجربی در حسابداری مالی	تحقیقات بازار سرمایه پیشرفته	تحقیقات تئوری حسابداری	تحقیقات تجربی در حسابداری مالی
مالی شرکتی	تئوری بازی	بررسی تئوری بازی و تئوری نمایندگی	تحقیقات تجربی حسابداری	مالی شرکتی تجربی ^۱
رویکردهای رفتاری تصمیم‌گیری ^۲	تئوری حاکمیت شرکتی	تئوری‌های رفتاری حسابداری	تئوری بازی	مدل‌های تحلیلی در مالی و حسابداری مدیریت
تحقیقات تجربی در حوزه‌ی حاکمیت شرکتی	آشنایی با بازارهای مالی		روش‌های تجربی در مالی شرکتی ^۳	تئوری‌های مالی
	مالی رفتاری			

البته همانطور که مشاهده می‌شود مباحث تخصصی با جزئیات بیشتری در این دانشگاه‌ها مطرح می‌شود، برای مثال درس مالی شرکتی که در اغلب دانشگاه‌های برتر به عنوان یک درس تخصصی لحاظ

¹ Empirical corporate finance

² Behavioral approaches to decision making

³ Empirical methods in corporate finance

می‌شود به طور ویژه ساختار سرمایه شرکت و سیاست‌های سرمایه‌گذاری و تقسیم سود و مسائل مربوط به نمایندگی و محرک‌های مدیریت که حوزه‌ی مالی-حسابداری است را دنبال می‌نماید و یا درس روش‌های تجربی در مالی شرکتی که در دانشگاه پنسیلوانیا برگزار می‌شود به موضوعاتی همچون بودجه‌بندی سرمایه‌ای، ساختار سرمایه، اندازه‌گیری ریسک و تئوری پرتفوی، اوراق مشتقه و ... می‌پردازد و کتاب "مالی شرکتی" تالیف راس^۱ را به عنوان منبع اصلی معرفی نموده است [۲۰]. دانشگاه‌های دیگر نیز هر کدام مباحث خاصی از تئوری‌های حسابداری را در سرفصل دروس خود گنجانده‌اند که به نظر می‌رسد این امر تحت تاثیر عوامل متعددی همچون ترکیب اعضای هیئت علمی و تخصص‌های آنها می‌باشد.

از نظر ساختار برگزاری دوره‌ی دکتری، به طور میانگین طول دوره‌ی دکتری در دانشگاه‌های برتر ۴/۵ سال است که به طور میانگین ۲ سال اول مربوط به گذراندن دروس بوده و مابقی مربوط به نگارش پایان‌نامه است، البته در این میان استثنائاتی نیز وجود دارد برای مثال دوره دکتری دانشگاه هاروارد حداقل ۱۳ ترم به طول می‌انجامد و دانشجویان موظف هستند دروس تئوریک را با تفضیل بیشتری پشت سر نمایند. تقریباً تمام دانشگاه‌های مورد بررسی دانشجویان را به حضور تمام وقت (تا پیش از مرحله پایان‌نامه) ملزم می‌نمایند که در این دوره دانشجویان علاوه بر گذراندن دروس، در دانشگاه تدریس می‌کنند و یا دستیار پژوهشی می‌شود، البته در اکثر این دانشگاه‌ها درسی با عنوان "روش تدریس" وجود دارد که بخش عمده‌ی آن عملی می‌باشد. پس از گذراندن دروس نوبت به امتحان جامع می‌رسد، تقریباً تمامی دانشگاه‌ها امتحان جامع را پس از گذراندن دوره‌ی تئوری و قبل از آغاز پایان‌نامه برگزار می‌کنند اما برخی دانشگاه‌ها آزمون جامع را در دو نوبت برگزار کرده و از دروس عمومی مثل اقتصاد و اقتصاد سنجی آزمون جامع مجزایی به عمل می‌آورند که از آن جمله می‌توان به دانشگاه شیکاگو ویا آریزونا اشاره کرد [۱۸] [۱۵].

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

هدف این مقاله تشریح نحوه برگزاری دوره دکتری حسابداری در دانشگاه‌های برتر دنیا و مقایسه آن با برنامه درسی جدید دوره دکتری که در اواخر سال ۱۳۹۴ به تصویب رسیده بود تا میزان انطباق برنامه جدید را با آنچه در حال حاضر در دانشگاه‌های برتر در حال آموزش است، مشخص سازد. بر اساس بررسی صورت گرفته نکات زیر قابل طرح و بررسی است:

۱- برنامه درسی دوره دکتری را می‌توان در ۲ قسمت کلی تقسیم‌بندی کرد، نخست دروس تخصصی و اصلی که ارتباط مستقیم با حوزه حسابداری دارند و دوم دروس عمومی که به نوعی مکمل آموزش و پژوهش در حوزه‌ی حسابداری هستند، به نظر می‌رسد بیشترین تغییرات در برنامه درسی جدید مربوط

¹ Corporate Finance by Ross, Westerfield, and Jaffe

به دروس عمومی دوره دکتری است که بیشترین تفاوت بین برنامه درسی قدیم و برنامه دانشگاه‌های برتر دنیا بود.

۲- حوزه مدل‌سازی اقتصادی، توجه به ریاضیات و مباحث اقتصاد خرد و کلان چارچوب دروس عمومی دوره دکتری در دانشگاه‌های برتر می‌باشد که در برنامه درسی جدید به آنها توجه شده است، هرچند ذکر این نکته ضروری است که لحاظ کردن این مباحث در قالب دروس اختیاری و جبرانی ممکن است سبب انتخاب‌گزینی دانشگاه‌های کشور شود، برای مثال درس تئوری اقتصاد خرد و کلان پیشرفته در برنامه درسی جدید جزء دروس اختیاری است و معمولاً دانشگاه‌ها تمایلی به انتخاب این درس در برنامه درسی دانشجویان ندارند.

۳- در زمینه دروس تخصصی و بازه‌ی زمانی دوره دکتری، ساختار کلی برنامه درسی جدید و رویه دانشگاه‌های برتر تقریباً یکسان است.

نهایتاً ذکر این نکته ضروری است آنچه پس از تدوین این برنامه درسی ضرورت دارد، وجود اساتید متخصص است تا با تسلط بر مطالب دروس تدوین شده، آموزش دانشجویان را با بهترین کیفیت و به-کارگیری منابع معتبر و به‌روز انجام دهند و به این نکته توجه شود که آنچه بیش از رشد کمی دانشجویان در دوره دکتری اهمیت دارد، رشد کیفی این دانشجویان است زیرا بخشی از فارغ‌التحصیلان دوره دکتری به عنوان اعضای هیئت علمی در دانشگاه‌ها مشغول فعالیت شده و وظیفه هدایت و آموزش دانشجویان در مقاطع مختلف را بر عهده خواهند داشت.

فهرست منابع

۱. بدری، احمد (۱۳۹۳)، "واکاوی و نقد روش‌شناسی پژوهش‌های تجربی مالی و حسابداری در ایران"، **مجله پژوهش‌های تجربی حسابداری**. سال سوم شماره ۱۲، دانشگاه الزهرا
۲. ثقفی، علی (۱۳۹۲)، **نظریه‌های حسابداری**، جلد اول، چاپ اول، انجمن حسابداری ایران با همکاری انتشارات ترمه، تهران
۳. لاریمی، جعفر و همکاران (۱۳۹۲)، "رویکردهای جدید تحقیقات حسابداری و تحول تئوری حسابداری"، **فصلنامه مطالعات حسابداری و حسابرسی**، انجمن حسابداری ایران، سال دوم شماره ۷.
۴. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری شورای عالی برنامه ریزی (۱۳۷۲)، **مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس دوره ی دکتری حسابداری**.
۵. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری شورای عالی برنامه ریزی (۱۳۹۴)، **برنامه درسی دوره‌ی دکتری حسابداری**.
6. Academic ranking of world universities(shanghai ranking), (2013),"world 100 top universities in economic and statistics".
7. Bergner, Jason.2009. "Pursuing A PhD in Accounting: Walking in with your Eyes Open", (2011), **journal of Accountancy**, March.
8. Berkeley hass, "Accounting PHD Course",Get From <http://www.haas.berkeley.edu/Phd/academics/accounting/curriculum.html>
9. Graduate management admission council (GMAC), (2014), "Schedule a GMAT exam appointment for top universities".
10. Harvard university,HBS," ACCOUNTING PHD COURSE" ,(2013-2014), Course Catalog.
11. Johnston, John; DiNardo, Jack, (1997), **Econometric methods**, 4. Singapore: McGraw-Hill.
12. "Pursuing a PhD in Accounting: What to Expect", (2011), **CPA journal**, March
13. Smith L. M., (2013), "Luca Pacioli: The Father of Accounting", SSRN Electronic Journal. Get From: <https://www.researchgate.net/publication/272304355>
14. University Of Illinois (UIC), "Accounting PHD Course", Get From <http://business.uic.edu/department-accounting>
15. University Of Arizona,"Accounting PHD Course", Get From <http://www.asu.edu/>
16. University Of queens,"Accounting PHD Course", Get From https://smith.queensu.ca/grad_studies/PHD/areas_of_specialization/accounting.php

17. University Of MIT,"Accounting PHD Course", Get From <http://mitsloan.mit.edu/phd/program-overview/accounting/>
18. University Of cuchicago,"Accounting PHD Course", Get From <http://gradschool.cuchicago.edu>
19. Stanford business, (2013), "Academic Experience", **accounting PhD program.**
20. university of Pennsylvania, Wharton, (2007), "ACCOUNTING PHD COURSE",2013-14 Course - Catalog.- Noland ,Thomas G., Bill Francisco, and Debra Sinclair.
21. Worldwide university ranking (QS), (2013), "**Top Universities for Accounting and Finance in 2013**".
22. Worldwide university ranking (lieden), (2013), "**Top Universities for Accounting and Finance in 2013**".

Comparative Study of Accounting Phd Course Holding in Iranian Universities and Superior Universities in the World

Ali Saghafi (PhD)

Full Professor in accountancy of Allameh Tabataba'i University, Iran

Amir Abbas Sahebgharani ¹©

PhD Student in accountancy of Allameh Tabataba'i University, Iran

(Received: 5 Mar 2016; Accepted: 16 January 2016)

Accounting PhD is the last point of accounting academic education that its graduates are the effective person in accountancy and influence the future research in accounting. In other side the number of PhD student in accountancy has growth in the recent years. So continues planning for holding the accounting PhD course is necessary for this purpose the course plan of accounting PhD has revised after 23 years and applied important change in the prior course plan. This research with a comparative view attempt to compare accounting PhD course plan in Iranian university with the superior university in accounting at world. Overall it seems that this new course plan is convergence with that teaching in the superior university in the topic of lesson and its content.

Keywords: Accounting, PhD in Accountancy, Comparative Study.

---

¹ abbas_sahebgharani@yahoo.com ©(Corresponding Author)
